

POTENȚAREA ISTORICĂ A ROMÂNILOR ÎN LITERATURA MAGHIARĂ

Felician POP

Abstract: *(Historical potentiation of Romanians in Hungarian literature) The image of the Romanians in the Hungarian literature has undergone a synchronic development in underlining the broad idea of nationhood, consequently leading towards national conscientiousness and aiding in the shaping of identity.*

The search for the „other” the communication with those „others”, the identification of similarities and differences are the principle themes of this work. The modern image of Romanians inherit older medieval clichés but all in all, the Romanian image depicted in the mentality of Hungarian authors in one way in 1848 and in a totally different way during Medieval times. In those times the perception resided to primal interpretations, instead of actual values that have characterized their identity, these flawed interpretations of previous times have only become relevant and visible during the modern epoch.

The first signs of Romanian nationalistic manifestations are noted down in the writings of historical journeys, geographic or ethnographic works, scripts realized by travelers, nobles, priests, scholars, or simple functionaries, these groups most of the times have interpreted wrongfully what they have seen, heavily relying on purely empirical judgements. These judgements were therefore influenced by the previously mentioned clichés that were very strong and ever present in the Hungarian culture and society. This mentality of exotic nature in the way they viewed the “other” was influenced by the Occidental world that has played a key factor in this case.

The Hungarian writers and chroniclers have succeeded without a doubt, with their works, some of them quint essential for Hungarian literature and not only, to infiltrate and to understand the Romanian spirit, therefore aiding in the comprehension and empathy towards their world.

Keywords: *literature, image, Romanians, Hungarians, perception*

Conviețuirea vreme de un mileniu în același spațiu geografic a făcut ca o bună parte din istoria românilor și maghiarilor din Transilvania să aibă o serie de elemente comune, nu de puține ori, însă, contradictorii.

Controversa teoriei continuității, a originii unor voievozi (cum ar fi Iancu de Hunedoara, revendicat de ambele tabere), răscoalele de la Bobâlna, cea a lui Gheorghe Doja, dar îndeosebi cea a lui Horia, Cloșca și Crișan, conflictul din timpul Revoluției de la 1848, Unirea de la 1918, Dictatul de la Viena, au constituit, e drept, momente de cumpănă pentru sinuoasele relații româno-maghiare, care au alterat pe moment o percepție corectă asupra celuilalt, o evaluare justă a situației, dar toate acestea nu au fost decât niște momente, cu siguranță tensionate,

însă care nu au putut să determine cele două etnii ca să ajungă în istorie, pe poziții ireconciliabile de lungă durată.

Emanciparea românilor ardeleni după Unirea cu Roma de la 1700, a deschis foarte repede perspective de superioară percepție a relațiilor româno-maghiare în Transilvania.

Crearea unei intelectualități solide în jurul valorilor bisericii greco-catolice, deșteptarea conștiinței naționale au determinat o permanentă revalorizare din partea maghiarilor, care constatau că asistă la formarea unei elite intelectuale românești, reductabile.

Istoriografia maghiară din zorii epocii moderne evidențiază dubla caracteristică atribuită românilor care sunt văzuți ca fiind reprezentanții unei civilizații supusă atât influențelor Orientului, cât și Occidentului.

Influența bizantină și, pe cale de consecință cea slavă, au constituit tot atâtea semnale de alarmă pentru autoritățile maghiare care considerau biserica ortodoxă română, „schismatică”, o officină mai mult sau mai puțin mascată a propagandei rusești în Imperiul Habsburgic, însă istoria a demonstrat netemeinicia acestui gen de acuzații.

Scriitorii maghiari au prezentat pagini din istoria Transilvaniei în care românii erau factori activi ai procesului istoric. Una dintre lucrările literare ale lui Kós Károly, și anume, **Povestire despre Budai Nagy Antal** este o cronică a răscoalei de la Bobâlna de la 1437.

Iobagii români și maghiari au fraternizat ridicându-se împotriva nedreptăților și vexațiilor, iar Budai Nagy Antal este conducătorul oștirii nemulțumiților. După înfrângerea răscoalei capii acesteia sunt executați în piața din Mănăștur, fiind trași în țepă¹.

Autorul descrie că osândiții urlau ungurește și românește, dar comportarea condamnaților a fost una demnă până în clipa morții. Exemplar este și portretul lui Cardoș Iacob, un român viteaz din Șomtelec, care sare în apărarea lui Budai Nagy Antal.

„În fața lui se afla Cardoș Iacob, românul acela cu plete lungi și obraz zâmbăreț din Șomtelec. Era călare, în cap purta o căciulă de miel, pe umeri tundra, la brâu sabia, iar la oblâncul șei avea legat un topor. În dosul lui se înghesuiau muntenii veniți pe căluți mocănești cu părul zbârlit. Erau cu toții veseli și înarmați. Să fi fost mai bine de 200. Și Iacob Cardoș îi spuse:

Iată-ne, Antal, suntem aici, așa cum ți-am făgăduit. Gata să te urmăm!”²

În această povestire românii, dintre care Cardoș Iacob este cu adevărat emblematic, sunt prezentați ca niște oameni iubitori de dreptate și de libertate, neînfricați și loiali. În ciuda trădărilor succesive ale multora, Budai Nagy Antal, va vedea că românii îl urmează până la capăt și sunt gata să moară decât să se încovoie.

În cărțile sale, Kós Károly consacră portretul românului de la munte, de multe ori cu puteri taumatrice care se consideră, el însuși, parte organică a naturii și a forțelor acesteia.

Kós Károly, asemeni lui Wass Albert, cu care de altfel, a împărtășit aceleași convingeri culturale, numai dacă ne gândim la principiul transilvanismului, are o viziune epopeică asupra românilor munteni și îi consideră pe aceștia cei mai îndreptățiți stăpâni ai munților.

În romanul **Bătălia pentru coroană**, Varró János descrie evenimentele care au avut loc în Transilvania în anul 1575, anul bătăliei de la Sânpaul în care s-au confruntat principele Transilvaniei Báthory István și Békés István pretendent la scaunul voievodal al Transilvaniei.

Din octombrie 1541, când Buda și teritoriul dintre Dunăre și Tisa au fost transformate în pașalâc turcesc, Transilvania a primit statutul de principat autonom aflat în vasalitate față de sultanul otoman, asemeni celorlalte țări române: Moldova și Țara Românească.

Pretenții teritoriale asupra Ardealului avea și Regatul Ungar, dar și Habsburgii. Astfel, se conturează două tabere, una sprijinită de turci, și cealaltă de Habsburgi. Békés Gábor era susținut de Viena și pătrunde în Transilvania în 1575, atrăgându-i de partea sa pe secuii din

¹ Kós Károly, *Povestire despre Budai Nagy Antal*, Ed. Kriterion, București, 1971, p. 300.

² *Ibidem*, p. 314.

Ciuc și pe locuitorii din zona Mureșului, extrem de nemulțumiți de birurile pe care familia Báthory le pretindea.

În cealaltă tabără, se afla principele Transilvaniei, Báthory István, susținut de turci și de un corp de oaste trimis de voievodul Țării Românești, Alexandru Mircea. De partea voievodului transilvan se aflau și sașii din sudul Transilvaniei. Acesta este cadrul istoric al bătăliei de la Sânpaul care a avut loc în 9 iulie 1575, în urma căreia voievodul Báthory István iese învingător.

Printre personajele importante ale romanului îl întâlnim pe iobagul Dobre, un român viteaz foarte apreciat de voievod, dar și misteriosul comandant de oști, Gheorghe Buzdugan, un susținător aprig al domnitorului.

Bătălia de la Sânpaul în configurația politică a veacului al XVI-lea va avea o importanță crucială: peste doar cinci luni, voievodul Báthory István va ajunge regele Poloniei, iar Transilvania va fi condusă apoi în numele regelui, de către Báthory Krisztof și apoi de fiul acestuia, Zsigmond (Sigismund) de Báthory, contemporanul lui Mihai Viteazul.

De peste munți, în ajutorul voievodului transilvan, vor veni oștenii munteni conduși de Constantin Ghica. Acesta venea în fruntea a 500 de oșteni, foarte bine pregătiți pentru a-l ajuta pe voievodul ardelean.

Oștenii

În oastea voievodului se află și români ardeleni, iar Dobre, iobag român, ajuns oștean și apoi hotnogul cetății Ieciu, este foarte bine conturat, ca un personaj complex care nu iubește armele, dar cu toate acestea, se simte dator din loialitate, să-l sprijine pe domnul ardelean.

Dorul de casă, îl macină tot timpul, iar sentimentul datoriei este de multe ori pus la încercare de grijile care îl apasă și îl cheamă neconținut, la ai săi, oameni aflați în nevoie.

„- *La tătucu mă gândesc, István. A rămas sărmanul singur și fără sprijin. Ce va să se aleagă de el dacă eu nu apuc să mă întorc? Cine să-i poarte de grijă? Soru mea dusă în străini? Cinci prunci are pe cap! Ori Veruncuța? Știu eu că-i bună ca pâinea caldă, dar nu poate să rămână cu dumnealui până la căruntețe!*”³

Varró János scrie pagini emoționante despre prietenia dintre diacul Filep István, un erou romantic, viteaz și curat sufletește și hotnogul român Dobre. Românul îl încurajează tot timpul pe tânărul luptător maghiar și îi împărtășește cele mai ascunse gânduri. Lupta lor pentru neatârnarea Transilvaniei amorsează și vertebreează această frăție de arme. Deasupra diferențelor etnice se află un comandament mult mai important și anume, libertatea și neatârnarea pământurilor străbune.

Dar dincolo de rigurile militare, există o forță umană care dă un anume sens acestei lupte. Cei doi eroi ai cărții, unul român și celălalt maghiar sunt croiți din aceeași plămadă, a omului simplu în cazul lui Dobre și a cărturarului în cel al lui Filep István, care renunță la condiția lor socială, mai mult sau mai puțin modestă, pentru a se pune în slujba unui voievod care poate garanta măcar autonomia Transilvaniei, în acele vremuri extrem de tulburi.

Finalul romanului este rezervat descrierii crâncenei bătălii în care viteazul român Dobre îi salvează viața diacului István și intervine chiar și la salvarea voievodului Báthory István. Recunoscător, voievodul îi oferă românului Dobre, pe care l-a supranumit „Hercule de la Sânpaul”, un loc de cinste în armata personală de la Curtea din Alba Iulia, dar românul cumpătat și plin de bun simț îi dă voievodului învingător un răspuns exemplar:

„*Mulțămesc Măriei Tale, din toată inima, pentru bunătate, dar viața de oștean nu-i pentru un om din norod, ca mine. Nu-l pot lăsa de izbeliște pe bietul taica, împovărat de bătrânețe. Pe lângă toate acestea, va să am nevastă,- mărturisii el, plecă fruntea rușinat. Și apoi, nici n-aș putea eu trăi eu printre străini, Mărite Doamne! Setea mea, nu o astâmpără decât apa Mureșului,*

³ Varró János, *Bătălia pentru coroană*, Ed. Kriterion, București, 1981, p. 315.

iar soarele nu-i soare decât dacă răsare aici, de după munții de la Cornea și scapătă dincolo de pădurea Secalului, din asta știu că sunt acasă la mine”⁴.

Un alt personaj român este bătrânul cneaz Moș Trifon din Idicel, care este convins că Gheorghe Buzdugan - chiar dacă a fost dat dispărut în luptă - nu a putut să moară și că într-o zi acesta se va întoarce printre românii lui:

„Hei, moș Trifoane, brad bătrân, tu porți în sânge legile curate ale friii slobode și ale străbunilor slobozi; tu nu cunoști decât lupta dreaptă; de unde să ai știință despre viclenia și răutatea celor mari și puternici? Cum să bănuiești tu că vitejia și cinstea sunt scut numai împotriva vrăjmașului care lovește fățiș, dar de pun atât de vartos la cheremul mișeiilor deprinși a ucide pe la spate?”⁵

Finalul romanului este învăluit într-o aură de mister, eroul român Gheorghe Buzdugan, cel care a dispărut într-un mod atât de straniu de pe câmpul de luptă, este evocat într-o manieră romantică, ceea ce conferă romanului un final deschis, dar și o simbolică a nemuririi pe care un viteaz și-o asigură prin măreția și exemplaritatea eroismului său.

„Un singur mormânt lipsea: al lui Gheorghe Buzdugan, al cărui leș n-a mai fost găsit nici-când. Și nimeni nu voia să creadă că Gheorghe Buzdugan e mort. Unii știau fără greș că a trecut munții; se vorbea și despre un păstor care-l întâlnise undeva, în creierul munților: își ducea calul de căpăstru și avea la sold sabie mare.

Păstorul a întrebat:

Încotro, voinice?

La vodă - i-a răspuns Gheorghe. Ca să aduc ajutor neamului meu, oropsit. Cu vremea, tot mai multe legende s-au țesut în jurul făpturii sale. Despre el povesteau ciobanii pe la focuri, despre el cântau fetele adunate seara în clacă, la tors. Toți îl cunoșteau, toți credeau întrânsul, știind că într-o bună zi se va întoarce”⁶.

Transilvania și „Epoca de Aur”

Acțiunea romanului **Epoca de aur a Transilvaniei** a lui Jókai Mór, are loc în timpul îndelungatei domnii a principelui Transilvaniei, Mihai Apaffi I (1661-1690), petrecându-se în special în munții Apuseni, în localitatea Mărișel, acolo unde scriitorul maghiar a și fost personal.

Domnia lui Mihai Apaffy I, este una brăzdată de evenimente care prefigurează tulburările dintre revoluționarii maghiari, „curuții” și armata habsburgică, „lobonții”, din vremea lui Francisc Rákóczi al II – lea.

Locurile sunt încărcate de istorie și de legende. Eroul principal al cărții, Kelemen, descoperă uluit prin munții Apuseni urmele clare ale civilizației romane, inscripții, monumente, temple de marmură în ruină,enerate după secole, de urmașii romanilor și anume, moșii.

Jókai va sublinia în mai multe rânduri, originea latină a românilor din Ardeal, care păstrează de aproape două milenii, vestigiile considerate a fi sacre, deși ele într-o viziune creștină sunt păgâne, ale strămoșilor lor.

Este vie încă în conștiința românilor povestea misterioasă a comorilor regelui Decebal pe care mulți o caută și acum, precum și locuri considerate a fi țărâmurii vrăjite, cum este și „Gregyina Drakului”.

În adâncimile unui crater se află o intrare care duce spre un tărâm stăpânit de o femeie ciudată.

„Ușa de fier s-a deschis încet, și a ieșit cu o siluetă feminină, ducând legat cu un lanț de

⁴ *Ibidem*, p. 378.

⁵ *Ibidem*, pp. 361-362.

⁶ *Ibidem*, p. 383.

aur un grifon împlânzit. Sânge Moarte avea toate temeiurile să numească această femeie drept inger. O doamnă de o frumusețe răpitoare, îmbrăcată într-o mantie bizantină, părul îi era strâns cu un fes roșu cu ciucur de aur și un turban alb. Ochii de culoarea fildeșului luminau în întuneric, înfățișarea ei îți tăia răsuflarea când ezoterică, plină de vrajă, când pustietoare de suflete”⁷.

Hotnogol Csáki László plănuiește atacarea „Gregyinei Drakului”, cu sprijinul a 2.000 de ostași valahi, tocmai pentru a demonstra că locul acesta este unul obișnuit și nu ar trebui să tulbure mințile oamenilor.

„Mai ascultă-i și pe ceilalți. Csáki și-a împărtășit planurile cu Ali Bașa care era și el interesat de această poveste și care cu un drum vroia să atace și cetatea Hunedoarei, bazându-se și pe cei 2.000 de oșteni valahi a lui Csaki care se pregăteau să cucerească Grădina Dracului”⁸.

După capturarea misterioasei femei și a grifonului ei vrăjit, Grădina Dracului se cutremură și totul este înghițit de pământ.

„Peste un sfert de oră, s-a auzit o groaznică bubuitură venită din sânul munților, care a zguduit pământul, iar Grădina Dracului, ținutul zănelor, s-a prăbușit pentru totdeauna”⁹.

Această imagine complexă a românului ardelean care trăiește în creierul munților este mult mai elaborată în romanul „Neamul Varju”, a cărui acțiune are loc în Transilvania în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Bătrânul Ilie este un vraci vestit care îl va obloji chiar și pe voievodul Rákoczi György și o ajută pe Vitéz Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, să aducă pe lume un băiat în condiții vitrege.

„În acea noapte, în coliba lui Moș Ilie, în vreme ce răsunau bubuituri de armă și se auzeau țipete de oameni care se năpusteau unii asupra altora ca să se omoare, Vitez Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, născu un băiat ... Gáspár era mort”¹⁰.

Alături de imaginea misterioasă a lui Moș Ilie se profilează cea plină de bunătate a lui Badea Ștefan Chiorul, cel care îi făurește micuțului Jankó, o sanie minunată cum n-a mai avut niciodată vreun copil.

„Dar cât fu ziulica de lungă meșterii cu Ștefan Chioru în fundul ogrăzii. Iar Badea Ștefan, ca orice om de la munte, se pricepea să lucreze lemnul; se vedea treaba că se pricepea mai ales la făcut săniuțe. (...) Și ieși o săniuță pe cînste. Îngustă, cu tălpici lungi din fag, cu legături din corn, cu cruce din mesteacăn și cu fața cu scândură de brad, geluită, și în sfârșit ca o încoronare a tuturor acestora îi țintui șine de fier pe tălpici”¹¹.

Kós Károly este un neîntrecut narator și un realizator abil al portretelor colective, el descrie un grup de moși care este atacat de către niște oșteni în fâgădăul „Zsifra”.

La început moșii nu reacționează, dar apoi se răzbună șiucid doi oșteni, iar pe ceilalți îi izgoniră. Cu toate că în cârciumă a fost o încăierare pe cînste, în final moșii nu pleacă fără să plătească totul.

„După asta, moșii plătiră cele cuvenite fâgădarului, cu bani de aur. Încălecară și o luară în sus drept spre inima codrului... mulți au văzut întâmplarea aceasta cu ochii lor. Adevărul este că moșii n-ar fi îndrăznit nici măcar să se uite urât la oșteni, dacă n-ar fi știut ei ceva ... și apoi, de unde aveau ei atâția galbeni”¹².

În fața amenințării armatei voievodului, localnicii români sau maghiari fac front comun, iar meșterul Ștefan va merge la conacul familiei Varju pentru a-i anunța pe stăpânii de acolo că voievodul Rákoczi îl urmărește și vrea să-l ucidă. Meșterul Ștefan a aflat toate acestea

⁷ Jókai Mór, *Erdélyaranykora*, BookmanKiado, Heiderfaja, 2012, pp 193-194.

⁸ *Ibidem*, p. 240.

⁹ *Ibidem*, p. 325.

¹⁰ Kós Károly, *Neamul Varju*, Ed. Kriterion, București, 1971, p. 178.

¹¹ *Ibidem*, p. 195.

¹² *Ibidem*, p. 155.

de la Ion a lui Urs cu care a fost la Săvădisla și care i-a spus toate acestea.

Tot astfel de servicii le face celor din neamul Varju și Maftai, bătrânul vânător de la Mărișel care este gata să-l apere pe Varju János cu ortacii săi.

Moș Ilie, misteriosul vraci cu puteri aproape taumatrice din Drăgoiasa, se oferă să le ascundă averea celor din neamul Varju din calea prădătorilor chiar cu riscul de a-și pierde viața, doar ca să poată fi de folos prietenilor săi maghiari.

„Știi eu un loc bun, mormăi Ilie, unde nu o să le găsească nimenea, după cum n-au găsit nici uneltele moșului tău, făurarul de aur.

Ilie spune toate acestea mormăind liniștit, dar auzindu-l cei doi Varju au rămas ca trăsniți. Găspăr auzise și el de povestea asta, dar niciodată n-a vorbit cu tatăl său”¹³.

Românii și încercările epidemiilor

Acțiunea romanului **Molima** a lui Szemlér Ferenc are loc la o distanță de 100 de ani de cea descrisă a lui Kós Károly în **Neamul Varju** și prezintă întâmplările prin care trece preotul Szüle István, mai cu seamă pe cele din timpul epidemiei de ciumă care s-a abătut asupra Transilvaniei la 1752.

Acțiunea romanului are loc în Țara Bârsei, în satele românești din jurul cetății Brașovului și descrie viața unor comunități românești și felul în care acestea conviețuiesc cu maghiarii din zonă. Preotul Szüle trebuie să facă față diverselor atacuri pentru că este învinuit că este înșurat cu o româncă, dar nici opinia publică și nici măcar forurile ecleziastice superioare nu-l vor putea determina să se despartă de Ileana, fiica piuarului Ioan, din Ștei.

Acest moment de cumpănă al unei cumplite epidemii este pus într-o paralelă simbolică în care ciuma ca pericol mortal este comparată cu obtuzitatea și gândirea intolerantă a unor indivizi care nu suportă niciun fel de melanj etnic.

Preotul Láday cel care îl va urmări ca pe un blestem întreaga viață făcându-l pe bietul preot Szüle să-și piardă rând pe rând toate parohiile, este un personaj antitetic, un bruion al celor extremiste care vor apărea în scrierile din secolele următoare.

Ca timp istoric, ne aflăm într-o perioadă de ofensivă a bisericii luterane care încearcă să-și facă prozeliți chiar și în comunitățile românești.

Chiar dacă unii români acceptă trecerea la luteranism nu sunt în schimb de acord cu renunțarea la limba română și cer ca slujbele să aibă loc doar în limba lor maternă, drept pentru care părintele Szüle István învață rugăciuni și predici întregi în limba română.

Preotul maghiar luteran cu nevastă româncă este acuzat apoi că și-a pierdut credințioșii care s-au întors la credința ortodoxă, în timpul ciumei.

Departat de a-i anatemia pe români, preotul Szüle, aflat în permanent asediu cu superiorii lui bisericești, încearcă să le explice acestora, că dat fiind situația excepțională și anume molima aceasta devastatoare, românii recent convertiți la luteranism, s-au întors la credința lor originală pentru că voiau să fie îngropați în pământ sfințit, și că de fapt, biserica aceea veche cu turlă sclipitoare și cu multe icoane, este cea care îi reprezintă cu adevărat

„Care o rămas umblă numa la beserica aia cu coperișul luciu de o vezi între brazi ... și morții i-or fost îngropat tot acolo în țintirim-fiește-care se ținea a hodini în țărâna sfințită. (...) Bunii mei, da și maica și taica n-or făcut altumintrea, ș-or îmbătrânit, eu de ce să nu fiu pe potriva lor”¹⁴.

Răscoala lui Horea

Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan este surprinsă în nuvela **Lupii**, apărută în volu-

¹³ *Ibidem*, p. 160.

¹⁴ Szemlér Ferenc, *Molima*, Ed. Cartea Românească, București, 1974, p. 310.

mul cu același nume a lui Bánffy Miklós¹⁵. Răscoala moșilor de la 1784-1785 este prezentată de contele scriitor Bánffy Miklós ca o mișcare de emancipare socială și națională a moșilor din Munții Apuseni sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan.

Cei trei conducători ai răscoalei au fost rând pe rând trădați chiar de către conaționali lor, Horea și Cloșca fiind executați prin tragere în roată în vreme ce Crișan s-a spânzurat cu nojițele de la opinci. Construcția nuvelei pornește de la ciudata relație a câinelui de pază cu fratele său din sălbăticie, lupul, pe care ajunge să-l vâneze. Dacă „Lupii” sunt întruchipați de cei trei capi ai răscoalei, câinele este reprezentat de vicleanul Maștei cel cu față de câine care va dirija operațiunile de trădare și capturare a conaționaliilor săi.

„Era după-miaza târziu. Dinspre Tosărat, înainta pe valea Someșului, spre piscul Humpleu, o mica ceată cenușie. Mergeau în șir, tăcuți. În frunte, bătrânul Maștei, care avea gaterul din Tosărat, un om scund, cărunt, cu o față de câine. El era călăuza, cel care știa drumul”¹⁶.

Vânătoarea are două planuri. Autoritățile îngrozite de creșterea exagerată a numărului de lupi care atacau fără opreliște satele și stănele ciobanilor au pus o recompensă de doi arginți pentru fiecare lup împușcat. În vreme ce pe capetele șefilor răscoalei lui Horea au pus câte 300 de arginți, iar pe a aghiotantului Gavrilă Lung, 100, așa că nu este greu de ghicit de ce capturarea căpeteniilor răscoalei devenise atât de importantă pentru vicleanul Dumitru Maștei, omul cu față de câine, cel care era stăpânul gaterului din Tosărat.

Moartea căpeteniilor răscoalei, în urma trădării, este pusă în paralelism cu uciderea căpeteniei haitei de lupi din pădure:

„Pe cornișa pe care stătuseră aseară, în zăpada bătătorită rămase o baltă mare de sânge. Ici colo câte un smoc de blană risipit. Blană de lup. Câțiva pași mai încolo, rostogolit de propria greutate, zăcea un cap uriaș de lup, un cap smuls. Maxilarul i se înfipsea în zăpadă, botul imens era căscat, de parcă ar mai fi vrut să muște. Ochii sticloși se holbau, inexpresiv, rigizi, în noapte cu clar de lună”¹⁷.

Până la evenimentele legate de revoluția de la 1848-1849, relațiile interetnice româno-maghiare par a fi rămase „în adormire”. Sporadicele conflicte nu au degenerat în frustrări prea mari. Deocamdată românul este în viziunea scriitorilor maghiari, un exotic, un prototip arhaic, al unei lumi pierdute, cu o descendență strălucită, dar căzut în mizerie din motive obiective și subiective.

Înainte de 1848

Nu altfel stau lucrurile nici în celebrul roman al lui Jókai Mór, **Sărmanii bogați**¹⁸. Acțiunea romanului este anterioară revoluției de la 1848-1849, iar cartea a apărut la Pesta, în 1860. Este ultima carte scrisă de un scriitor maghiar cu referință la români, care abordează perioada pre-revoluționară.

Lumea satului românesc de la începutul secolului al XIX lea, în special al celui de munte, este una arhaică, cu reguli seculare, conservatoare și această etanșeitate amorsează un univers spiritual dens dominat de o mistică păgână, de ființe supranaturale, de vrăjitoare și de oameni providențiali.

Jókai abandonează rafinamentul și subtilitatea întâlnite în celelalte romane ale sale, în folosul unui maniheism care vrea să sugereze puternica dihotomie dintre bine și rău, într-o lume a începuturilor. Personajele sunt clar reliefate, ele ori sunt pozitive prin excelență, ori negative până la diabolic și din coliziunea acestor personaje se naște o intrigă interesantă și

¹⁵ Bánffy Miklós, *Lupii*, Cluj, 1942.

¹⁶ Idem, *Lupii*, în „România Literară”, nr. 36/2010.

¹⁷ Idem, *op. cit.*

¹⁸ Jókai Mór, *Sărmanii bogați*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2015.

acaparatoare care dau substanță acestei cărți.

Față Neagră, un personaj care se pare că a existat în realitate este noaptea un haiduc fioros, iar ziua un înalt și ales curtean. Cartea aceasta i-a adus nu doar un mare succes autorului, ci și două procese intentate de baronul Vasile Nopcea care s-a identificat cu controversatul personaj.

Jókai câștigă cele două procese de calomnie, iar acestea adaugă un nou ingredient unei cărți și așa considerată a fi senzațională. Jókai nu se rezumă doar la a prezenta aventurile și fărâdelegile lui Față Neagră, el face prin personajul Todor Ruban, un preot straniu, o radiografie exactă a societății, a lumii românești transilvane de la începutul secolului al XIX-lea.

„Acum stau în locuința asta dărăpănată. Șase zile sap în grădină, dar în cea de-a șaptea i-aș putea învăța pe oameni abecedarul, dacă cârciumile domnului baron, n-ar concura școala și biserica. Domnul Gerzon a oftat cele spuse de preot, căci totul era așa cum spuse-se acesta”¹⁹.

În toate cărțile sale, Jókai Mór își trădează același spirit revoluționar care l-a animat încă de la 1848, când s-a aflat pe baricadele revoluției din martie 1848 de la Pesta și în toate cărțile sale personajele justițiare au un rol mesianic. Lupta între bine și rău se duce neconținut. Răul în permanență agrest, atacă fundamentele umanismului. Personajele pozitive, cum ar fi Iuon cel Tare sau Anița sunt plămădite dintr-o substanță extrem de puternică, trăirile, sentimentele, caracterele sunt intense, definitive și fără compromise.

Iuon cel Tare, în ciuda faptului că este orb, că i-a murit nevasta și copilul este animat de aceeași sete de dreptate: el nu trăiește decât pentru a-l vedea învins pe Față Neagră, considerat un duh al răului și cu cât haiducul pare a fi protejat de o aură supranaturală, cu atât crește și îndârjirea lui Iuon cel Tare.

Anița, soția înșelată a lui Față Neagră trăiește și ea doar pentru a se răzbuna. Justițiarul care va face dreptate, fostul iubit al Henriettei, acum judecătorul Vámhidi Szillárd, îl va executa prin împușcare pe Față Neagră, dar alicele distrug fața haiducului astfel că identitatea lui Față Neagră va rămâne pe vecie ascunsă, final în bună tradiție romantică.

Dacă în lumea administrației, a burgului, a mediului citadin presiunea istoriei este implacabilă, la munte, românii, trăiesc de veacuri într-o simbioză cu natura, cu manifestările acesteia, departe de agitațiile și tribulațiile civilizației.

O idee comună a scriitorilor maghiari care descriu românul de la munte este aceea că atâta vreme cât intruziunile „civilizatoare” nu vor avea efect, lumea aceasta își va putea păstra puterea și puritatea. Jókai nu cade în facila capcană a unui exotism carnavalesc, atunci când descrie universal rural românesc de la munte.

Personajele sale, sunt problematice, ele invocă comandamente morale, cărora li se supun cu sfințenie. Mistica păgână și cea creștină coabitează aici, în sensul completării reciproce. Acolo unde crucea preotului nu poate face nimic intervine incantația și ritualul păgân ca să împlinescă menirea personajelor.

Până la Jókai Mór ne aflăm încă în faza receptării românilor ca o comunitate stranie, dar admirabilă, unde spiritul dreptății guvernează prin legi naturale. După eșecul revoluției, din 1849 lucrurile se vor schimba în mod dramatic, iar conflictele interetnice româno-maghiare iscate de neînțelegerile între liderii revoluționari ai celor două nații vor lăsa în mentalul colectiv trauma pe care evenimentele istorice ulterioare nu au făcut altceva, decât să le adâncească.

Primul Război Mondial

Începutul secolului al XX-lea, mai cu seamă perioada Primului Război Mondial, este subiectul a mai multor romane scrise de scriitorii maghiari în care românii sunt personaje extrem de active.

¹⁹ Idem *Erdélyaranykora* pp. 296-297.

Méliusz József, în romanul **Orașul pierdut în ceață**, descrie atmosfera primului război mondial și a perioadei imediat următoare, creând o frescă citadină a unui oraș imperial cum este Timișoara care va trece la sfârșitul războiului prin schimbări esențiale. Autorul analizează efectele acestor transformări istorice asupra oamenilor.

Colonelul Drágoneszku, redevenit imediat după 1918, Dragonescu este un personaj extrem de complex, dar care știe să se adapteze de minune fiecărui regim. În timpul imperiului austro-ungar nu-și abandonează numele românesc, dar îl scrie în grafie maghiară și anume „Drágoneszku”, iar după instalarea administrației românești el va reveni cu seninătate la numele său original și la credința ortodoxă.

El își justifică acest cameleonism prin necesitatea asigurării continuității unei administrații profesionale și loiale puterii oricare ar fi aceasta. Pentru a da o oarecare aură morală acestor situații deturnate el nu se dezice de vechii săi prieteni de origine maghiară, asigurându-le și acestora o continuitate în slujbele pe care le au, ceea ce îi face pe maghiari să-l admire cu recunoștință.

În antiteză cu „funcționarul de elită corect” se află un alt român, misteriosul Valer Cosma care este îngrijit de ungueroaica Iluska.

Acesta se ocupă de tot felul de lucruri dubioase pentru cei din jur, poate chiar reacționare în accepțiunea acestora, deoarece în apartamentul său vin tot felul de persoane care aduc colete mari și pleacă de acolo cu mâna goală, iar vecinii bănuiesc că aceste colete ar putea conține manifeste împotriva imperiului austro-ungar, sau poate chiar mai rău, comuniste. Cu toate acestea se pare că nimeni nu l-a denunțat pe colocatarul cu ocupații periculoase, din moment ce acesta nu este cercetat de organele de represiune.

Este un timp istoric pe care Méliusz József îl prezintă cu o anume detașare, dar romanul capătă un caracter ușor romanțios, deoarece această perioadă coincide cu copilăria autorului, acesta fiind născut în 1909.

Copilul este martorul prăbușirii definitive a unei lumi. Autorul nu merge pe linia subiectivizării istoriei și nu face niciun fel de judecăți de valoare în ceea ce privește evenimentele, el se rezumă în a prezenta oameni și fapte, creionând cu migală și tenacitate portrete paradigmaticale ale unei lumi silite să se reinventeze foarte repede.

Tot despre această perioadă este vorba și în romanul lui Szenczei László, **Scrum și pajură**. Acțiunea are loc în satul bistrițean, Șieu în ultimii ani ai primului război mondial. Cel mai bizar personaj al cărții este infirmul Niculiță Blendea, întors rănit de pe front care de teama represaliilor din cauza jefuirii conacelor fuge în munți unde se alătură unor lucrători care fabrică mangan. După terminarea războiului acesta se întoarce în sat în fruntea cărbunariilor cu care lucra și se și vede în această lume răsturnată, un fel de nou stăpân, iar simbolistica este cât se poate de evidentă.

Exact la fel se întâmplă și în romanul lui Rodion Markovits, **Cășlegi într-un picior**, unde estropiatul Toma Șchipârnoagul ajunge să conducă destinele satului oșenesc, alături de piticul Costan.

Fulminanta ascensiune a acestor figuri carnavalești are loc pe fondul plecării masive a bărbaților apti, pe front. Regulile și cutumele lumii ancestrale sunt date peste cap, iar codul de urme etice și morale este pur și simplu pulverizat de această stranie relație de forțe care se instaurează.

Atât Szenczei János, cât și Rodion Márkovits folosesc aceste personaje tarate pentru a sublinia ideea că orice dezechilibru social produce excrescențe situate undeva între tragic și grotesc.

Niculiță Blendea și Toma Șchiopârnoagul sunt două repere ale unei lumi care își are chintesența tocmai în infirmitatea fizică, psihică și poate morală a acestor indivizi marginali,

aruncați aproape fără să-și dea seama în vârful unei piramide precare și derizorii.

Lumea românească interbelică

Extrem de sugestiv este și romanul lui Kacsó Sándor, **Pe linie moartă**, a cărui acțiune se desfășoară în al treilea deceniu al secolului al XX-lea. Romanul, apărut în 1930, descrie spiritual maladiv, lipsit de perspectivă, ce frământa elita maghiară din Ardeal, mai ales cea tânără, în anii de după Primul Război Mondial.

Kacsó Sándor încearcă să explice cauzele prăbușirii imperiului austro-ungar și din perspectiva experienței sale politice, destul de precare, autorul avea la apariția romanului doar 26 de ani, descoperă că naționalismul și intoleranța au fost cele care au dus la moartea unui mare imperiu.

„S-a năruit lumea veche și s-a născut una nouă, visată de fiii cei mai demni ai acestor meleaguri. Frământările descrise în romanul meu au dispărut. Sper că el va trezi totuși interes în rândurile cititorilor români”²⁰.

Acest text va părea în prefața celei de-a doua ediții a romanului apărută în anul 1957 și autorul încearcă să dea o cheie politizată unui roman scris în urmă cu mai bine de un sfert de veac.

Chiar titlul romanului, **Pe linie moartă**, sugerează declinul unei elite autosuficiente, dar lipsite de spirit practic, a unei lumi burgheze care constată că valorile în care a crezut cu sfințenie sunt deja perimate, deranjante și ridicole, dacă nu chiar periculoase.

Eroul romanului este tânărul student, Birtok Beni, un om cu vederi liberale, dar care va cădea victima curajului său fiind denunțat de către conaționali pe care-i deranja, drept un iredentist extrem de periculos.

Detectivul care-l anchetează, un român care mărturisește că una dintre bunici este ungueroaică, înțelege foarte repede că Beni este nevinovat, dar asta nu înseamnă că nu va accepta mita oferită de disperatul tată al tânărului în schimbul eliberării.

Beni constată cu tristețe că atât nobilimea cât și clasa de mijloc se află într-un proces alarmant de dezintegrare și crede că numai maghiarii din mediul rural mai pot salva spiritual moral al ungarului din vechime.

„-Dar masele țărănești sunt intacte.

Să nu vorbim de ele – dădu din mână disprețuitor. Acele mase sunt tot așa de înapoiate și lipite pământului ca și țărani români. Acelea nu hotărăsc soarta poporului”²¹.

Întors acasă în satul lui de la munte, Beni va petrece un timp între lemnarii români.

„-Cine sunt aceia de acolo? arătă Beni spre noii veniți, dorind să intre în vorbă cu bătrânul. Sunt ciubărari din satul Liba (...)

Și cei din Liba, terminaseră coliba. Au pus foc și s-au culcat în jurul lui. Nu prea discutau, trăgeau din pipe și se uitau la grupul vecin, a cărui voioșie creștea”²².

În fața nedreptății făcute românilor de inspectorii care îi angajaseră la tăiatul lemnului, Beni are o reacție violentă și lasă ca un bușean uriaș să se prăvălească peste cei considerați a fi vinovați pentru neplata muncitorilor. Nici Beni nu scapă nevătămat, este rănit grav, dar românii din Liba, îl pun pe o targă să-l ducă în sat și se înțeleg între ei ca să-l apere pe maghiarul Beni, susținând că moartea celor doi s-a datorat unui accident pur și simplu.

Al Doilea Război Mondial

De un real interes pentru scriitorii maghiari din Transilvania s-a bucurat și tratarea perioadei celui de-Al Doilea Război Mondial în special, în romanul **Solstițiul** a lui Szemlér

²⁰ Kacsó Sándor, *Pe linie moartă*, Ed. Dacia, Cluj, 1970.

²¹ *Ibidem*, p. 192.

²² *Ibidem*, p. 269.

Ferenc și **Clopot de bord în strada lunii** a lui Majtényi Erik.

Acțiunea romanului **Solstițiul**, este extrem de limpede precizată temporal, ea cuprinde intervalul august 1942 și până în 2 februarie 1943.

Acțiunea are loc la Sibiu, iar personajul principal al romanului este tipograful, Ștefan Dumitru, cel care va câștiga în scurt timp o experiență de viață decisivă care îl va poziționa într-o postură militantă, reactivă. Există două scene importante pe care se derulează întregul epos. Unul, de tip nuclear al cazarmii orașului și celălalt de tip concentric al orașului „civil” cu tumulturile și convulsiile specifice perioadei.

Ștefan Dumitru surprinde corupția vieții ca zone, plasa de interese personale care înghite fără milă interesul obștesc, trădările subalternilor, ieșirile isterice ale doamnei colonel Boldur, care vrea cu orice preț să-și facă o rochie la fel de frumoasă ca a doamnei Maria, soția mareșalului Antonescu, venită special la Sibiu la o casă de modă pentru a-și completa garderoba.

Se detașează ca personaj pernicios și cupid, figura plutonierului Ilarion aflat mereu în stare de ebrietate, dar pus pe rele, întocmind sesizări către Ministerul Apărării legate de ilegalitățile comise de superiorul său, colonelul Boldur.

Este o lume aflată în destrămare, iar victoria sovieticilor asupra naziștilor și aliaților acestora în bătălia de la Stalingrad va da și titlul romanului **Solstițiul**. O vreme a schimbării, a amorsării noilor speranțe care se vor dovedi în final a fi deșarte.

Este extrem de interesant că avem aici un roman în care aproape toate personajele sunt de origine română, iar orașul Sibiu locul desfășurării acțiunii este unul în care conviețuiau în special sașii și românii, dar în roman avem un tablou al vieții românești dintr-un oraș în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Cadrul istoric este foarte bine conturat, iar personajele se află sub compresia unor evenimente cruciale care vor transforma pentru decenii bune de acolo înaintea istoria orașului, a țării și chiar a întregii planete.

Unul dintre puținele personaje de origine maghiară, Nagy János, care pentru a scăpa de front fuge de oraș și se automutilează este ajutat de locotenentul Rodianu care încearcă să-l salveze de încorporare, cu riscul de a fi dat afară din armată pentru această imprudentă dovadă de solidaritate umană.

Tot la fel de bine conturat este și personajul Péter Imre, un arhitect care face planurile casei de vacanță a colonelului Boldor, asta în schimbul anulării ordinului de chemare pe front. Tânărul este prins în mișcarea de rezistență dar nu are tăria morală de a-și asuma riscuri prea mari.

Acțiunea romanului **Clopot de bord în strada Lunii** se desfășoară în aceeași perioadă istorică, dar acțiunea lui are loc în orașele Timișoara, Craiova, și Târgu Jiu. Autorul cărții, Majtényi Erik, este, de fapt, un martor direct al acestor vremuri, astfel că romanul este mai mult unul memorialistic, pornind de la copilăria edenică, până la o tinerețe zbuciumată, care îi va marca existența, mai ales după ce va trece prin experiența lagărului de la Târgu Jiu, de unde încearcă să evadeze și până la penitenciarul de la Craiova unde va cunoaște ororile sistemului concentraționar.

Eroul îi va cunoaște aici direct pe viitorii conducători comuniști ai României, Gheorghie Gheorghiu Dej, Grigore Preoteasa, precum și pe scriitorii Tudor Arghezi, Zaharia Stancu, și Petru Bellu.

Majtényi analizează cu o mare doză de obiectivitate efectul pe care un eveniment istoric major, în acest caz cel de-Al Doilea Război Mondial îl poate avea asupra oamenilor, a caracterelor, el își analizează personajele introspectiv, sesizând mutațiile din plan psihic și moral care sunt percepute drept consecințe ale unui mare traumatism social, cu sechelele lui aferente.

De la jandarmul român, amabil, care-l escortează de la Brașov la București în noiembrie

brie 1941, și până la neîndurătorul colonel Săvescu, avem o galerie de personaje care - sub presiunea evenimentelor istorice - își remodelează existențele și se transformă din oameni obișnuți, în pionii ai unui joc nemilos al istoriei.

Interstițiul totalitar a dat și el la rândul său câteva nume importante de scriitori maghiari din România, dar aceștia, în mare parte, au preferat să scrie romane istorice (Kós Károly, Tábery Géza, Majtényi Erik, Meliusz József), cele din obsedantul deceniu, cum ar fi **Neamul Gondoșilor** de Szabó Gyula²³ sunt romane lipsite de valoare estetică și poartă pecetea propagandei comuniste, astfel că ele nu sunt relevante cel puțin din punctul de vedere al demersului nostru.

Lumea comunistă

Mult mai sugestive sunt însă romanele lui Dragomán György, **Regele Alb**²⁴ și **Rugul**²⁵ în care autorul descrie lumea comunistă prin ochii unui copil de 11 ani, Dszátá, și cea imediat de după Revoluția de la 1989, prin prisma unei fete de 13 ani, pe nume Emma.

Cu toate că nu au nicio legătură între ele, cele două cărți, cel puțin din punct de vedere temporal, sunt înlănțuite: dacă în **Regele alb** firul epic este întrerupt chiar înainte de revoluție, în **Rugul** avem descrierea lumii din România post-revoluționară.

Chiar dacă personajul Dszátá se suprapune biografic peste datele autorului acesta mărturisește că romanul nu este unul autobiografic, și nu se dorește a fi un roman facil care să acuze și să demaște ororile regimului totalitar comunist. Ceea ce dă consistență cărții **Regele alb** este tocmai această stranie îmbinare între candoarea copilărească al lui Dszátá și lumea întunecată pe care el o descrie. Cartea este de fapt, povestea maturizării forțate a unui copil preadolescent, aflat la vârsta căutărilor și înțeleșurilor, lucru pe care îl vom întâlni și în romanul „Rugul”, în care, experiențele Emmei vor încerca să dea un sens existenței și ierarhiilor sociale.

Regele alb se aseamănă în pasajele suprarealiste cu **Zona Sinistra** a lui Ádám Bodor și chiar dacă personajul lui Bodor are aproape 50 de ani, experiențele prin care trece, cel puțin în secvențele sale onirice, sunt foarte apropiate de cele ale copilului Dszátá.

Jocurile copilăriei capătă sub presiunea unui regim absurd note de cruzime și tragism, eroul considerându-le însă naturale, iar lupta pentru supraviețuire ori supremație are aceleași reguli ca și în lumea adulților:

„Remus Frunză a scos un șiș, împlântându-l atât de repede în umărul lui Prodan cel Mare, încât acesta n-a apucat să-și scoată și el briceagul, iar când și-a dus mâna la umăr, a scăpat mingea de piele pe care o trimisese vâru-su din Iugoslavia, și atunci Romulus Frunză s-a aplecat, a ridicat-o și a decretat că de acum le aparține lor, iar Prodan să zică mulțam că nu l-au împuns în burtă, rana de la umăr e un fleac, pentru că frate-su nu i l-a înfipt prea adânc, cât doar să-l adulmece”²⁶.

Cartea este structurată pe 18 capitole aproape independente care descriu fiecare câte un episod din copilăria eroului. Romanul este și unul al așteptărilor, al unei speranțe nedefinite, copilul își așteaptă tatăl despre care știe că este plecat într-o misiune secretă, dar de fapt, acesta a fost arestat și dus la canalul Dunăre - Marea Neagră pentru „reeducare prin muncă”, deoarece semnase o petiție de revendicări absolut intolerabile, pentru regimul comunist.

Simbolistica întregii cărți este însă concentrată în cel de-al XVIII-lea lea capitol, ultimul, intitulat, „Funeralii”. Este vorba aici despre moartea bunicului patern al lui Dszátá, cel care fusese un important activist comunist, secretar de partid, onorat cu titluri și medalii de către regimul pe care l-a slujit cu credință și încredințare.

²³ Szabó Gyula, *Neamul Gondoșilor*, Ed. Pentru Literatură, București, 1967.

²⁴ Dragomán György, *Regele alb*, Ed. Polirom, Iași, 2008.

²⁵ Idem, *Rugul*, Ed. Polirom, Iași, 2015.

²⁶ Idem, *Regele* p. 129.

Este zugrăvită în acest capitol, imaginea funeraliilor unui regim simbolizat de bătrânul activist aflat pe catafalc. Însmormântarea nu este una obișnuită, există un tovarăș de la partid care se ocupă în mod expres de organizarea funeraliilor. Pentru familie și tovarășii de luptă este pregătit un podium, de unde vechii săi camarazi de idealuri comuniste citesc discursuri înflăcărâte.

Autorul știe să dozeze foarte bine toate ingredientele care să dea o notă exotica acestei înhumări carnavalesci. Senzația este una de-a dreptul cinematografică. Secvențele se desfășoară ca după un scenariu burlesc, în care tragismul situației este mereu dezamorsat de contextul grotesc dar și de oficializarea unui ritual care ar trebui să se păstreze în limitele unei minime decențe.

Dragomán mizează în permanență pe forțarea limitelor normalului, el caută mereu să creeze astfel de situații care să bulverseze ordinea firească a lucrurilor. El urmărește cu o enormă curiozitate felul în care personajele lui, cele predictibile și conformiste, reacționează la situațiile insolite.

Între participanții la însmormântare circulă zvonul cum că tovarășul secretar s-ar fi sinucis prin împușcare, iar Ivon, o bătrână nebună, dă sens acestei sinucideri strigând în gura mare că defunctul a comis acest gest fatal, deoarece a iubit-o toată viața numai pe ea, și la bătrânețe l-au ajuns remușcările.

Ivon un personaj decrepit simbolizează în esență, regimul comunist ajuns în faza agonică, asemeni bătrânei cu mințile pierdute care-și revendică rolul de văduvă sentimentală:

„Am văzut că bătrâna, tanti Ivon, își croiește drum spre răposat agitând în mână un buchet de trandafiri roșii și strigând că nu dă voie, nu îngăduie ca mult iubitul ei iubit să fie îngropat ca fără ca ea să-și ea rămas bun de la el, și că ea o să ia loc lângă sicriu pentru că, de drept ea ar trebui să stea acolo lângă trupul pângărit al bietului meu bunic, pentru că, dintotdeauna, ea fusese marele lui amor, iar nu bunica, vrăjitoarea aia bătrână și rea”²⁷.

După această altercație, bătrâna Ivon este evacuată din cimitir de către milițieni, dar perorațiile bătrânei nu fac altceva decât să pregătească adevăratul punct de tensiune al evenimentului.

În toiul ferepărelor puternic îmbibate de o mistică doctrinară, pentru că în absența unui preot era necesar un astfel de surogat cvasi- hieratic apare fiul celui defunct, tatăl lui Dzsata cu cătușe la mâini, fiind escortat de cinci gardieni. Momentul provoacă stupeoare în rândurile asistenței, iar discrepanța dintre bătrânul comunist mort și tânărul anticomunist în cătușe, dă întregului tablou o simbolistică evidentă:

„De cel puțin un minut tata stătea nemișcat, și am crezut că poate nu vede nici asta așa cum nici pe noi nu ne văzuse, dar atunci a zvâcnit un umăr, a făcut un pas înainte și, cu mâinile încătușate, și atunci am știut că totul e conștient că totuși i-a ajuns până la creier această privescitate, am crezut, pentru un moment, că o să-l ia de mână pe bunicul, dar el a strâns doar marginea sicriului apoi și-a întors încet capul, uitându-se încet la tatăl lui”²⁸.

Solemnitatea despărțirii de bravul ilegalist comunist este astfel pulverizată, lucrurile scapă de sub control atunci când mama lui Dzsata se apropie de soțul ei. Un gardian îi barează drumul și îl pocnește. Contaminată de flacăra acestui incident, îndurerata văduvă le cere gardienilor să o lase să-și îmbrățișeze fiul, lucru care a contribuit și mai mult la înțetirea scandalului.

Avem o imagine panoramică a unui sfârșit, a unui altfel de sfârșit, nu al unui simplu activist ci al unei lumi care nu-și mai găsește rosturile. Trei repere existențiale operează în această scenă grotescă și totuși tragică.

Bunicul activist, aflat în sicriu, care și-a găsit sfârșitul prin sinucidere cu pieptul plin

²⁷ *Ibidem*, p. 313.

²⁸ *Ibidem*, p. 320.

de decorații năclăite de sângele răniilor mortale. Apoi urmează fiul - adus în cătușe și aici avem o discrepanță a generațiilor: tatăl, zelos slujitor al unui regim dictatorial și fiul, un protestatar curajos care a plătit cu libertatea, curajul de a articula adevărul.

Tatăl este ucis de obsesia minciunii în care a trăit o viață, iar fiul încătușat, este distrus de obsesia adevărului pe care nu pregetă să-l clameze. Tatăl plătește cu viața minciuna, iar pentru fiu, prețul adevărului este libertatea.

Ideea romancierului este aceea că într-un spațiu concentraționar plătesc toți, atât călăii cât și victimele, uneori aflați într-o succesiune ereditară, menită să illustreze diferența de atitudine, de asumare conștientă a realității.

Finalul însă este unul bulversant pentru că în această scenă mortuară intră reprezentantul celei de-a treia generații: nepotul călăului care în același timp este fiul victimei. Și acest melanj atavic va avea ca rezultat o atitudine de frustrare uriașă, acumulată de atâtea generații.

După ce tatăl său este dus cu forța într-o dubă gri, Dzsátá, se înarmează cu o rangă și aleargă în urmărirea mașinii. Tovarășul Bherekméri, șeful local al partidului, capătă și el o lovitură de rangă atunci când încearcă să-l oprească pe copil. Haosul provocat de aceste scene nu are aproape niciun efect asupra mulțimii opace și abrutizate, care nu reacționează decât atunci când copilul furios își face loc printre oameni lovind în dreapta în stânga cu ranga.

Este o mulțime informă, inertă, fără nici un fel de conștiință, anemiată de frică, lașitate și teroare care nu se solidarizează nici cu tatăl anticomunist și cu atât mai puțin, cu fiul rebel.

„Dar atunci, din spatele capelei s-a ivit o dubă cenușie și a pornit-o lent pe aleea principală, și atunci am spus în gura mare să stea pe loc și să aștepte, și am început să fug în urma ei, și știam că o să accelereze și atunci, de după gratiile ușii de apoi, am zărit chipul tatei, alb ca varul și am știut atunci că oricât de repede ar merge eu tot o s-o ajung din urmă, da, o s-o ajung, și, ridicând ranga deasupra capului, am luat-o la goană după ea, tot mai repede și mai repede și mai repede”²⁹.

Un episod interesant este unul cu conotații identitare în care Dzsátá, va trebui să îl înlocuiască în echipa de fotbal al școlii pe un anume Horațiu, dar va trebui să-i preia și identitatea. Pretextul este acela că Horațiu a căzut pe scări accidentându-se, dar de fapt substituirea are drept cauză faptul că Horațiu este un foarte bun jucător, iar echipa școlii a fost „desemnată” să piardă meciul. Eroul participă la războaiele dintre clanuri, frații Remus și Romulus Frunză se bat cu gașca lui Prodan cel Mare pentru întâietate. Totul se desfășoară ca într-un film mafiot, iar câștigătorii, frații Frunză, vor face regulile în jurul blocului și vor încasa, bineînțeles, și taxa de protecție.

Mihaela Butnaru consideră că volumul este „un roman tăiat, rupt, structurat în episoade de parcă nu se leagă având însă continuitatea ideii. Aș putea spune că este romanul dramei **Regele alb**, viața unui copil într-o perioadă în care peste 20 de ani de la comunism, unii dintre noi tot o regretă.

Jocul de fotbal, simulările războiului, prietenii din cartier, băieții mai mari și oamenii necunoscuți îți aduc aminte parcă de propria copilărie”³⁰.

Tot Mihaela Butnaru consideră că „sugestiv și faptul că personajele sunt cunoscute după poreclă iar tatăl este trimis la canal din cauza semnării unei petiții, iar absența lui i se pare aproape ea însăși un personaj al cărții”³¹.

„Rugul” postcomunismului

Cartea **Rugul** publicată după **Regele alb** se situează și temporal într-o perioadă ulterioară acțiunii din **Regele alb**. De data aceasta avem o perspectivă asupra lumii românești,

²⁹ *Ibidem*, pp. 323-324.

³⁰ galben.blogspot.ro/ 2009.02

³¹ www.bookblog.ro / literatura-contemporană/ Regele Alb

imediat după Revoluție.

Emma, se află în momentul revoluției într-un orfelinat, ea participă la organizarea unui uriaș rug făcut din cărțile Tovarășului și altor cărți comuniste, operațiune dirijată desigur de fosta comandă de pionieri.

Este un prim rug, cel al despărțirii prin foc de o lume pe care nu o mai dorește nimeni, nici măcar zeloșii ei susținători de mai ieri. Este o încercare de purificare, dar Emma realizează că toată această ardere pe rug se rezumă doar la planul material, pentru că în ceea ce privește conștiința și mentalitățile, lucrurile nu pot fi rezolvate printr-un simplu rug al simbolurilor comuniste.

O altă etapă a vieții ei este aceea când bunica pe care nu o cunoștea o ia din orfelinat. Emma rămăsese orfană după ce amândoi părinții i-au murit într-un accident de mașină. Ea va intra într-o altă lume, adeseori misterioasă în care bunica ei o va iniția în taine ezoterice, dar drumul inițiativ va fi și cel al descoperirii de sine și a forțelor latente cu care este înzestrată.

Și în casa bunicii, motivul bunicului mort este la fel de prezent ca și în **Regele alb**. Lucrurile bătrânului emană o forță misterioasă care o obsedează pe adolescenta Emma. Dacă bunicul lui Dszátá era secretar de partid, cel al Emmei nu este departe nici el, purtând stigmatul de informator al Securității, ceea ce îl face și mai misterios pentru fată, iar exorcizările bunicii au ca scop alungarea răului, a demonului care a otrăvit viețile oamenilor.

Critica de specialitate a etichetat acest roman ca fiind unul „gotic” și oferă o perspectivă inocent - lucidă asupra lumii românești imediat de după revoluție. Eroina rememorează episoade din trecutul ei, de pe atunci de când părinții ei trăiau și ori de câte ori avea noaptea vise urâte, tatăl ei o îndemna „*poți să scapi de coșmaruri, numai desenându-lea*”³².

Al doilea rug făcut de data aceasta de bunica ei în grădină este unul de esență metafizică, el are drept scop ca din flăcările ce se înalță spre cer să se plămădească „*omul de lut*”, Osul Pământului.

O simbolistică a unui altfel de om nou care se rupe de lumea totalitarismului, dar această rupere înseamnă suferință, ardere, dar în cele din urmă purificarea, a ști și a uita. Iată cele două comandamente cărora Emma trebuie să se supună. După ce află de existența ei, bunica cea cu care părinții ei nu aveau niciun fel de legătură, o scoate din orfelinat dintr-un imbold interior nu legat atât de reîntregirea unei familii oricum spulberate, bătrâna se simte obligată să transmită știința și cunoștințele ei, mai mult sau mai puțin ezoterice, nepoatei sale Emma, ca ultimul vlăstar al unei familii atât de nemilos zdrobite de malaxorul rece și indiferent al istoriei.

La fel ca și în **Regele Alb**, nici în **Rugul**, György Dragomán nu dă sentințe, nu acuză, nu judecă, nu condamnă. El se mărginește doar să prezinte lumea post-comunistă românească prin ochii unei fete aproape adolescente, poate un alter-ego al lui Dszátá din **Regele Alb**.

Absența părinților, lipsa protecției paterne este prezentă în ambele romane, dar Emma este un personaj mult mai aproape de planul transcendental decât Dszátá. Dacă băiatul de 11 ani va avea o călătorie inițiativă singulară, Emma este în permanență condusă de bunica ei, dar și de spiritul, considerat malefic de comunitate, al bunicului său ce planează asupra întâmplărilor și-și face simțită prezența prin lucrurile personale care cândva au dat sens existenței sale.

Al treilea și ultimul rug este unul expiator. După învelișul material al regimului, ars pe rug la orfelinat, după plămădirea din lut a Osului Pământului, prin ardere, rugul final nu va arde nimic concret, ci doar obsesia unei vini transmise în familie ca un blestem. Ultimul rug este cel al uitării pe care ard informatorii Securității. Și avem aici o ipostaziere a păcatului și a vinii, a modului în care arderea și chiar autodafe-ul pot să absolve o lume, de păcate.

Pe fundalul prăbușirii unei lumi, care a lăsat în memoria colectivă atâtea frustrări și obsesii, Emma va străbate un drum inițiativ în care noua ei știință pune o singură condiție, și

³² Dragomán György, *Rugul...*, p. 190.

anume uitarea. Dacă tatăl ei o îndemna pe Emma când era mică să-și deseneze coșmarurile pentru a scăpa de ele, simbolistica este aproape translucidă: prin mărturisire, prin scris, sufletul omului poate să-și vindece rănilor trecutului. Poate să lumineze insondabilele labirinturi ale conștiinței tumefiate de rigorile astringente a unei lumi brutale și pernicioase.

Rugul, ca expresie a unei triple combustii succesive, este simbolul definitoriu al cărții. Chiar autorul spune că „a presărat” în carte o serie de capcane, de simboluri greu de decriptat și nu cere nicidecum cititorului să dezlege ca într-un joc de cuvinte toate acestea.

Demersul lui este mult mai subtil, el apelează la personaje foarte tinere, niște copii, pentru a crea un efect tulburător și anume cel dat de discrepanța candorii și ordura stărilor prin care acești copii sunt obligați să treacă. Este o imagine calmă, parcă am asista la un recviem în care sunetele marșului funerar au sinistre ecouri din părelnicul marș triumfal al unor lumi ce se compun și se descompun sub bagheta unui mare magician care nu are răbdare să ajungă la sfârșitul tuturor poveștilor.

De-a lungul istoriei, cel puțin în ultimul mileniu, românii și maghiarii din Transilvania, au împărtășit același destin.

Dacă la nivelul elitelor și ”intelighenției” ambelor etnii, dihotomiile au fost mai evidente, pătura de jos a populației a rezonat într-un mod absolut particular, la provocările istoriei.

De fapt, marile teme ale operelor autorilor maghiari referitoare la români, pornesc de la o temă istorică importantă, romanele de epocă, mai cu seamă cele apărute din prima jumătate a veacului trecut, reprezintă o oglindă fidelă a unui trecut comun, luminat de multe exemple de un cald umanism.

Felician Pop

Muzeul Județean Satu Mare

Satu Mare, RO

telefelician@yahoo.com